

Μακεδονικά

Τόμ. 7 (1967)

Εις μνήμην Αλέξανδρου Λέτσα

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Δ. ΚΑΝΑΤΣΟΥΑΝ - Σ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ - Φ. ΠΕΤΣΑ

ΤΟΜΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ

1966 - 1967

ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΛΕΤΣΑ

ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
1967

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](#).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Βαβούσκος Κ. Α. (1967). Αλέξανδρος Νικολάου Λέτσας (1884-1965). *Μακεδονικά*, 7, 1-16.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.969>

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ν. ΑΕΤΣΑΣ
(1884 - 1965)

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΛΕΤΣΑΣ (1884-1965)

Ο Αλέξανδρος Λέτσας ἐγεννήθη ἐκ γονέων Νικολάου και Σουλτάνας τὴν 24ην Ὁκτωβρίου 1884 (τῆς ἡμερομηνίας ταύτης ὑπολογιζομένης κατὰ τὸ ἴσχον τότε παλαιόν ἡμερολόγιον) εἰς τὴν κωμόπολιν Βογατσικὸν τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας (τοῦ Βιλαετίου Μοναστηρίου, νῦν δὲ τοῦ νομοῦ Καστορίας).

Ο πατέρης του Νικόλαος Δημητρίου Λέτσας ἐθεωρεῖτο ἀπὸ τοὺς προύχοντας τῆς κωμοπόλεως ταύτης, διωρίζετο δὲ ὑπὸ τῶν ἑκάστοτε Μητροπολιτῶν Καστορίας ἐφοροταμίας τῶν σχολείων αὐτῆς, λόγῳ τῆς ἐμπιστοσύνης τῆς ὁποίας ἀπήλαυνε παρ' αὐτῆς.

Ἡ μήτηρ του Σουλτάνα, θυγάτηρ Ἀθανασίου Ψύχα, συμφώνως πρὸς δσα ὁ ἴδιος ἔγραψεν, «ὅτι τελείως ἀγράμματος, διεκρίνετο δῆμος διὰ τὴν ὥραιαότητα, τὴν καλωσύνην καὶ τὴν γενναιοφροσύνην της. Ἡτο πρότυπον οἰκοκυρᾶς καὶ ἀπήλαυνε τοῦ γενικοῦ σεβασμοῦ».

Ο Αλέξανδρος Λέτσας δυσκόλως ἀπέκρυψε τὸ γεγονός ὅτι ἦσθανετο ὑπερήφανος διὰ τὸν πατέρα του ἀφ' ἐνὸς μὲν λόγῳ τῆς ἐργατικότητος τὴν ὁποίαν διὰ παντὸς τοῦ βίου του καὶ μέχρι τῆς τελευταίας του πνοῆς ἐθεώρει ὡς τὴν ὑψίστην τῶν ἀρετῶν, ἀφ' ἔτέρου δὲ λόγῳ τῆς εὐφυΐας, τὴν ὁποίαν δὲ Ἀλέξανδρος Λέτσας ὑπελήπτετο ὄλως ἰδιαιτέρως, δι' αὐτὸ δὲ καὶ βάσει αὐτῆς καθώριζε κατ' ἀρχὴν τὴν ἐκτίμησίν του πρὸς τὰ διάφορα πρόσωπα, τὰ ὁποῖα κατὰ καιροὺς ἐγνώριζεν ἢ μετά τῶν ὁποίων ἤρχετο εἰς διαφόρους συναλλαγάς (τόσον προσωπικῆς, δοσον καὶ συλλογικῆς φύσεως, καὶ τοῦ δραστηρίου χαρακτῆρος αὐτοῦ, δὲ ὁποῖος ἥσκει πάντα τὰ γνωστὰ τότε ἐπαγγέλματα, καὶ αὐτὸ ἔτι τοῦ (τοπικοῦ) Τραπεζίτου.

Ο Αλέξανδρος Λέτσας ἔτυχεν ἐπιμελοῦς μορφώσεως. Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν μαθημάτων τοῦ σχολείου στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως τῆς γενετείρας του, ἀπεστάλη εἰς τὰ δονομαστὰ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης γυμνάσια τοῦ γειτονικοῦ Τσοτούλιου καὶ ἐν συνεχείᾳ τοῦ Μοναστηρίου. Τοῦτο ὠφείλετο εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἡτο ὁ εὐφύέστερος καὶ ἐργατικώτερος ἀπὸ δλα τὰ ἀδέλφια του, καὶ τὸ ὁποῖον ὁ ἴδιος δὲν ἀπέκρυψε λέγων: «ἀπὸ δλα δῆμος τὰ ἀδέλφια μου διεκρινόμην διὰ τὴν ἐργατικότητα, εὐφυΐαν καὶ διὰ τὴν ἐπίδοσιν εἰς τὰ γράμματα.» Ἡμην ὁ πρῶτος μαθητής εἰς τὸ Δημοτικὸν Σχολεῖον καὶ δι' αὐτὸ δ πατέρας μου μὲ ἀγαποῦσε ἰδιαιτέρως, δὲν ἔπαινε δὲ νὰ λέγῃ:

ἔχω ἀπὸ τώρα κρυμμένες τις λίρες γιὰ νὰ στείλω τὸν Ἀλέξη μου εἰς τὴν Γερμανίαν διὰ νὰ σπουδάσῃ δικηγόρος». Μετέβη ἀκολούθως εἰς Λάρισσαν, ὅπου ἐλειτούργει ἡ μοναδικὴ τότε ἐν Ἑλλάδι Γεωπονικὴ Σχολή, ἐκ τῆς δοπίας ἀπεφοίτησε γεωπόνος.

Ἡ γενέτειρά του, τὸ Βογατσικόν, εύρισκομένη πλησίον τοῦ μεγάλου καὶ ἱστορικοῦ κέντρου τοῦ Ἐλληνισμοῦ, οἷον ἡ Καστορία, κατελέγετο μεταξὺ τῶν ἀρχοντικῶν κωμοπόλεων τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας. Τὸ γεγονός τοῦτο, ως καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἡ κωμόπολις αὕτη ἡτο ἑλληνόφωνος εἰς περιοχήν, ἡ ὁποία, διλίγον βορειότερον, περιεῖχε χωρία ἀλλογλώσσων κατοίκων, ἥτοι χωρία σλαυόφωνα, βλαχόφωνα καὶ ἀλβανόφωνα, διεμόρφωσαν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον Λέτσαν καὶ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς ὑπερήφανον αἴσθημα καταγωγῆς, τὸ ὁποίον ἄλλωστε καὶ δὲν ἀπέκρυψτεν.

Ἐνθυμοῦμαι ὅτι, ὅτε κάποτε ἐγένετο εἰς τὸ γραφεῖον του εἰς τὴν Ἐπαιρείαν Μακεδονικῶν Σπουδῶν συμπτωματικὴ συζήτησις περὶ τοῦ γλωσσικοῦ χαρακτῆρος τῆς περιοχῆς Καστορίας καὶ ἑτέθη ἑρώτημα περὶ τοῦ ἄν ύπηρχον ἀλλογλώσσωι εἰς Βογατσικόν, ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας ἀντέδρασε βιαίως λέγων: «Στὸ Βογατσικὸν μόνον ἑλληνικὰ μιλούσαμε». Θά ἡτο δύως πραγματικὴ ἴεροσυλία νὰ καταλογίσῃ κανεὶς εἰς τὸν Ἀλέξανδρον Λέτσαν ἀντιλήψεις περὶ ἑλληνοφώνων καὶ μὴ ἑλληνοφώνων Ἐλλήνων, ἢ, διπερ χειρίστον, περὶ ἑλληνοφώνων καὶ μὴ ἑλληνοφώνων ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι οἱ μὴ ἑλληνόφωνοι δὲν ἦσαν Ἐλληνες, ἀντεθνικάς ἢ ἀνθελληνικάς. Διότι οὗτος ἐγνώριζε καλῶς τὴν περιοχὴν τῆς γενετείρας του καὶ φυσικῷ τῷ λόγῳ ἐγνώριζε καλύτερον παντὸς ἄλλου ὅτι οἱ βλαχόφωνοι οὐχὶ μόνον ἦσαν Ἐλληνες τὸ γένος καὶ τὴν συνείδησιν, ἀλλὰ ἦσαν καὶ ἐκ τῶν πλέον διακεκριμένων Ἐλλήνων κατὰ τὴν δραστηριότητα αὐτῶν, ὡς δὲν ἔδισταζε νὰ ἰσχυρίζεται εἰς πᾶσαν σχετικὴν περίστασιν. Ἐκεῖ πλησίον ἄλλωστε εὐρίσκετο ἡ ἀρχοντικὴ Κλεισούρα καὶ τὸ ἀρχοντικὸν Νυμφαῖον, ἀκροπόλεις τοῦ Ἐλληνισμοῦ ἀμφότεραι. Ἐκ τῆς Κλεισούρας μάλιστα ἔλαβε σύζυγον τὴν ἐρίτιμον Κυρίαν Μαρίαν Λέτσα, τὸ γένος Κόκκου.

Ἐγνώριζεν ἐπίσης ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας ὅτι οἱ σλαυόφωνοι ὑπῆρχαν κατὰ τὸ πλείστον ἡ μαχητικὴ πρωτοπορεία τοῦ Μακεδονικοῦ Ἐλληνισμοῦ καὶ ὅτι ἔξ αὐτῶν προήλθον οἱ καλύτεροι ὁ πλαρχηγοὶ καὶ ἀγωνισταὶ ἐν γένει τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος. Ἄλλωστε πλησίον τῆς γενετείρας του ὑπῆρχον σλαυόφωνα χωρία, τῶν ὁποίων ἡ ἄψογος ἔθνικὴ συμπεριφορά, ὡς καὶ αἱ συνεπείᾳ ταύτης θυσίαι των, είχον συγκινήσει τὸ πανελλήνιον.

Ἐγνώριζεν ἐπίσης ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας ὅτι, ἂν μεταξὺ τῶν σλαυοφώνων ἔξεδηλώθησαν παλαιότερον ώρισμένοι, λόγῳ τῆς ποικιλοτρόπως ἀσκηθείσης προπαγάνδας, ὡς ἔξαρχικοὶ καὶ προσεχώρησαν τοιουτοτρόπως εἰς τὸ βουλγαρικὸν σχῆμα, οἱ πλείστοι δὲ ἔξ αὐτῶν ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν μαχαίρας, οἱ ἀλβανόφωνοι ὑπῆρχαν αὐτὴ ἡ προμαχοῦσα Ἐλλάς. Πρά-

γματι γειτονικὸν ἥτο τὸ Λέχοβον, τὸ ὅποιον ὥρισθη ὡς φρουραρχεῖον τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος τῆς περιοχῆς, ἡ Μπελκαμένη (νῦν Δροσοπηγή) καὶ τὸ Φλάμπουρον, χωρία τὰ ὅποια ὑπῆρξαν πέρα ὡς πέρα ἐθνικῶς ἀδιά-
βλητα.

Ἐν δψει τούτων ἡ ὑπερηφάνεια ὅτι κατήγετο ἀπὸ ἔλληνόφωνον κω-
μόπολιν δὲν εἶχεν ἄλλην ἔννοιαν ἢ ὅτι ἔτυχε παιδεύσεως καὶ ἀνατροφῆς
ἀναμφισβητήτως ἔλληνικῆς εἰς περιβάλλον μὴ ὑποκείμενον εἰς ἐθνικάς
ἐκ μέρους τῶν βορείων γειτόνων μας ἀμφισβητήσεις. Ἀλλωστε τὸ Βογα-
τικὸν ἔδωσεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔξαιρέτους οἰκογενείας. "Ἄς σημειωθῇ ἐν-
ταῦθα (μόνον διὰ τὸ πασίγνωστον αὐτῆς) ὅτι ἡ οἰκογένεια Δραγούμη, ἡ
ὅποια ἔδωσεν εἰς τὸ θένος πρωθυπουργόν, ὑπουργούς, διπλωμάτας κλπ.
καὶ ἡ ὅποια ἡγωνίσθη καὶ ἀγωνίζεται πολλαπλῶς διὰ τὴν Μακεδονίαν, κα-
τήγετο ἀπὸ τὸ Βογατικόν. Πάντα ταῦτα προσέθεσαν εἰς τὰς ἐκ τῶν γονέων
του κληρονομηθείσας προσωπικάς αὐτῶν ἀρετάς καὶ τὴν ἀρετὴν τῆς φι-
λοπατρίας. Διότι ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας ὑπῆρξεν "Ελλην τὴν καταγωγήν,
τὴν γλώσσαν καὶ τὴν συνείδησιν καὶ ὡς πᾶς τοιοῦτος" Ελλην ὑπῆρξεν ἀγω-
νιστικός καὶ μαχητικός. Ὑπῆρξεν δύως εἰδικώτερον Μακεδόνων "Ελλην,
δι' αὐτὸ δὲ καὶ ἡγάπησε τὴν Μακεδονίαν δχι μόνον ὡς ιδιαιτέρων του πα-
τρίδα, ἀλλὰ καὶ ὡς κοινὴν τῶν Ἑλλήνων πατρίδα, ὡς δηλ. πρέπει νὰ ἀγα-
πᾶ αὐτὴν πᾶς "Ελλην. Διότι ἡ Μακεδονία εἶναι Ἐλλάς, ἡ κατ' ἔξοχὴν Ἐλ-
λάς.

Ἡγάπησεν, ἔτι εἰδικώτερον, τὴν γενέτειράν του τὸ Βογατικόν καὶ
τὴν πρὸς αὐτὴν ἀγάπην του ἔδειξε δι' ὅλης του τῆς ζωῆς. Κατὰ τὸ διάστημα
τῆς, συνεπείᾳ τοῦ τελευταίου παγκοσμίου πολέμου, γερμανοϊταλικῆς κα-
τοχῆς τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, ἐφόροντιζε νὰ ἀποστέλλῃ, δι' ὅλων τῶν μέ-
σων, τὰ ὅποια αὐτὸς ἤδυνατο νὰ ἀνακαλύπτῃ εἰς τὴν ἀπασίας μνήμης ἐκεί-
νην ἐποχήν, φορτία τροφίμων εἰς τὸ Βογατικόν καὶ νὰ φροντίζῃ διὰ τὰς
διαφόρους ἀνάγκας αὐτοῦ, παρ' ὅλον ὅτι, ὡς συχνὰ διηγεῖτο, χωρὶς δύως
πικρίαν, μᾶλλον δὲ χαίρων κατὰ βάθος διὰ τὸν ὑπερήφανον καὶ ἀνεξάρτητον
χαρακτῆρα τῶν κατοίκων του, οὗτοι ήσαν πάντοτε πολιτικῶς ἀντίπαλοί του.

Ὦς πρὸς τὴν ἀγάπην του πρὸς τὴν Μακεδονίαν ἐν γένει, θὰ ἥτο κοινὸς
τόπος νὰ γίνη τούλαχιστον σήμερον λόγος. Παρ' ὅλα ταῦτα, κυρίως δὲ
διὰ τοὺς μέλλοντας, οἱ ὅποιοι δὲν θύ ἔχουν ιδίαν καὶ συνεπῶς πλήρως σα-
φῇ ἀντίληψιν τῆς ἀγάπης ταύτης τοῦ Ἀλεξάνδρου Λέτσα διὰ τὴν Μακε-
δονίαν, πρέπον εἶναι νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡγωνίσθη δι' αὐτὴν καὶ ἐν εἰρήνῃ
καὶ ἐν πολέμῳ καὶ ἐν ἐχθρικῇ κατοχῇ καὶ ἐφόροντισε, δσον ἥτο δυνατὸν εἰς
αὐτόν, διὰ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ἐπάνδρωσιν δι' αὐτοχθόνου ἐπιστημονι-
κοῦ, καλλιτεχνικοῦ καὶ τεχνικοῦ προσωπικοῦ, ὡς καὶ διὰ τὴν προικοδό-
τησίν της μὲ μνημειακὰ συγκροτήματα, ἵσως δσον οὐδεὶς ἄλλος. Περὶ αὐ-
τοῦ θὰ μαρτυρῇ αἰωνίως ἡ Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, εἰς τὴν ἴδρυ-

σιν και τὸν πλουτισμὸν τῆς ὁποίας διὰ τῶν λαμπρῶν κτηρίων, τὰ ὄποια τὴν στεγάζουν και τὴν κοσμοῦν και τὴν προβάλλουν εἰς τὸ Πανελλήνιον, ἀλλὰ και εἰς τὸν ἐν γένει χῶρον τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ἡ συμβολὴ του ὑπῆρξεν ἀποφασιστική. "Οθεν, δικαίως τὸ Διοικητικὸν αὐτῆς Συμβούλιον ζῶντος μὲν αὐτοῦ τὸν ἀνεκήρυξε Μεγάλον εὐεργέτην, μετὰ τὸν θάνατόν του δὲ ἀπεφάσισε τὴν φιλοτέχνησιν τῆς προτομῆς του και τὴν τοποθέτησιν αὐτῆς εἰς περίοπτον θέσιν, ὥστε νὰ ἀποτελῇ αὕτη και ἐκδήλωσιν εὐγνωμοσύνης πρὸς αὐτὸν και λαμπρὸν παράδειγμα διὰ τοὺς ἐπιγενομένους. Περὶ αὐτοῦ ὅμως θὰ μαρτυροῦν, τουλάχιστον ὅσον θὰ ζοῦν, και οἱ ὑπότροφοι, τοὺς ὄποιους μὲ ίδικήν του πρωτοβουλίαν και ἔμπνευσιν και μὲ ἀποκλειστικῶς ίδικήν του προσπάθειαν ἀνευρέσεως τῶν σχετικῶν χρηματικῶν πόρων ἀπέστειλε, μὲ πλήρη κατὰ τὰ λοιπὰ συμπαράστασιν ὅλων τῶν μελῶν τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου, ἡ Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν εἰς τὴν ἀλλοδαπήν, ἀλλὰ και εἰς τὰ διάφορα ίδρυματα τοῦ ἐστωτερικοῦ, διὰ νὰ ἐπανδρώσουν τὴν Μακεδονίαν, τὴν ὄποιαν ὡς Μακεδόνες θὰ ἀξιοποιήσουν και θὰ προβάλλουν καλύτερον παντὸς ἄλλου. Ἐνθυμοῦμαι ὅτι, ὅταν ὑπότροφος και ἐγώ, και δὴ ὡς πρῶτος τῶν ὑποτρόφων, ἀνεχώρουν διὰ Γαλλίαν τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1948, μοῦ εἶπεν εἰς τὰς Ἀθήνας ἀποχαιρετῶν με: «Θὰ σπουδάσῃς ὅσον μπορεῖς καλύτερον. Τὸ ψωμί σου δὲν θὰ τὸ στερηθῆξ». Διὰ νὰ ἐκτιμηθῇ ἡ δήλωσις αὕτη θὰ πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι τὸ ταμεῖον τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν ἦτο τὴν ἐποχὴν ἐκείνην κενόν. Ὁ ἡδη πρόεδρος τῆς Ἐταιρείας καθηγητής κ. Χαρ. Φραγκίστας, κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν πρὸς αὐτὸν ἀποχαιρετιστήριον ἐπίσκεψιν, μοῦ εἶπε λίαν χαρακτηριστικῶς: «Πήγαινε τώρα· Τὸ ταμεῖον δὲν ἔχει χρήματα. Ἀλλὰ μεῖνε ἥσυχος, δέ Λέτσας εἶναι δαιμόνιος, θὰ σου ἔξασφαλίσῃ τὰς σπουδάς σου».

Ο Ἄλεξανδρος Λέτσας συνέδεσε μονίμως τὴν ζωὴν του, ιδίᾳ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη αὐτῆς, μὲ τὴν Μακεδονίαν. Ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, τὴν ὄποιαν κατέστησε κέντρον τῶν πάσης φύσεως δραστηριοτήτων του, και παρέμεινε και ἀπέθανεν εἰς αὐτήν, παρ' ὅλον ὅτι ἡ οἰκογένειά του, λόγῳ ἐπαγγελματικῆς δραστηριότητος τοῦ νιοῦ του και λόγῳ γάμου τῶν θυγατέρων του διέρρευσεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς Ἀθήνας. Ἐπαγγελματικῶς ὑπῆρξε πολυσχιδέστατος. Κατ' ἀρχὴν εἰργάσθη ὡς γεωπόνος εἰς τὰ κτήματα τοῦ Καλλιφρονᾶ εἰς τὸ Χαρβάτι Ἀττικῆς. Ἐν συνεχείᾳ ἡσχολήθη μὲ τὴν δημοσιογραφίαν, διατελέσας και διευθυντὴς τῆς ἐφημερίδος «Νέα Ἑλλάς». Ἀκολούθως ἐγένετο ἐργολάβος, ἐν τέλει δὲ και μέχρι τοῦ θανάτου του ἐμπορος, ὑπὸ τὴν τελευταίαν δὲ ταύτην ιδιότητα διετέλεσε πρόεδρος τοῦ ἐπιτορικοῦ συλλόγου Θεσσαλονίκης ἐπὶ σειράν ἐτῶν. Παραλλήλως πρὸς πάντα ταῦτα οὐδέποτε ἐγκατέλειψε τὴν ιδιότητα τοῦ γεωπόνου, χάρις εἰς τὴν ὄποιαν διετέλεσε πρόεδρος τοῦ γεωπονικοῦ συλλόγου Μακεδονίας - Θράκης ἀπὸ τοῦ 1954 μέχρι τοῦ θανάτου του. Εἰς τὴν ἐπαγγελματικήν του

σταδιοδρομίαν ύπηρξε δραστηριότατος, ἐπετύγχανε δὲ πάντοτε εἰς τὰ κατὰ καιροὺς ἀσκηθέντα ὑπ’ αὐτοῦ ἐπαγγέλματα, εἰς τὴν ἐναλλαγὴν τῶν ὁποίων τὸν ὅθει τὸ ἀνήσυχον καὶ πάντοτε καινοτόμον πνεῦμα του, λόγῳ τῆς μεγάλης του ἐργατικότητος καὶ εὐφυΐας, ὡς καὶ τῆς κατὰ σαφῶς ἐπαγγελματικὸν τρόπον ἀντιμετωπίσεως τῶν πραγματικοτήτων τῆς ἐπαγγελματικῆς ζωῆς. Δι’ αὐτὸ δὲν δύναται κανεὶς νὰ εἴπῃ ὅτι εἰς τὴν ἄσκησιν τῶν κατὰ καιροὺς ἐπαγγελμάτων ὑπῆρξεν αἰσθηματικὸς τύπος. Τὸ ἀντίθετον θὰ ἥτο περίεργον, παρ’ ὅλον ὅτι ὠρισμένοι παρεξήγησαν τὸν κάπως ὡμὸν πραγματισμὸν αὐτοῦ. Διότι, οὔτε ἡ αἰσθηματικότης εἶναι ἐπαγγελματικὴ ἀρχὴ, ἐάν ὡς τοιαύτη ἐννοεῖται ἡ ἀνοχὴ ζημιῶν, οὔτε ἡ σκληρότης ἀντιβαίνει εἰς τὰς ἐπαγγελματικὰς ἀρχάς, ἐάν ὡς τοιαύτη νοηθῇ ἡ ἀκούραστος ἐπιμονὴ εἰς τὴν πραγμάτωσιν τῆς ἐννοίας τῆς ἐπιχειρήσεως, ἥτοι εἰς τὴν ἐπίτευξιν κέρδους. ‘Ο Ἀλέξανδρος Λέτσας διεῖδε καλῶς ὅτι οἱ καιροὶ μετεβλήθησαν καὶ ὅτι ἡ παλαιὰ ἀπλοϊκὴ διὰ τοὺς σημερινοὺς ἐπαγγελματίας ἀντίληψις ὅτι «ὅ λόγος μου εἶναι συμβόλαιον» ἀνῆκε πλέον εἰς τὸ παρελθόν. Οὐδεὶς δῆμος δύναται, καθ’ ὅσον γνωρίζω, νὰ προσάψῃ εἰς αὐτὸν μὴ δεοντολογικὴν ἄσκησιν ἐπαγγέλματος ἢ κατάφωρον παράβασιν τῶν δρων τῆς ἔστω καὶ ἐντὸς τῶν συγχρόνων ἐπαγγελματικῶν πλαισίων ἀπαιτουμένης ἐντιμότητος εἰς τὰς συναλλαγάς. Ἀλλο βεβαίως τὸ θέμα ἂν δύναται κανεὶς νὰ ἔχῃ τὴν δύναμιν, ἀλλὰ καὶ χαρακτῆρα ἐπιτρέποντα ἀνάληψιν ἀγῶνος ὑπὸ τοιαύτας προϋποθέσεις πρὸς ἐπιτυχίαν εἰς τὴν ἐπαγγελματικὴν ζωήν.

Ἡ ἐπαγγελματικὴ του ἐνασχόλησις δὲν τὸν ἡμπόδισε νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὴν πολιτικήν, χωρὶς ὅμως νὰ λάβῃ ἐνεργόν μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν, ὑπὸ μορφὴν οἰουδήποτε μικροῦ ἢ μεγάλου ἀξιώματος. ‘Ηδη, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς, κατὰ τὴν ὅποιαν ἔξεδιδε τὴν ἐφημερίδα «Νέα Ἐλλάξ», ἐνετάχθη εἰς τὸ μεγάλον τότε κόμμα τῶν φιλελευθέρων καὶ δὴ παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου. Πνεῦμα ἀνήσυχον, ρηξικέλευθον καὶ διαρκῶς ἐπιζητοῦν νέους προσανατολισμούς, κοινωνικούς καὶ ἐκπολιτιστικούς, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ἀκολουθήσῃ τὸ τότε ἐνσαρκῶν πάντα ταῦτα κόμματα τῶν φιλελευθέρων καὶ τὸν μεγάλον ἀρχηγόν του. Τὸ κόμμα τοῦτο ὑπηρέτησε πάντοτε πιστῶς καταστὰς σημαντικώτατον στέλεχος αὐτοῦ, οὐδέποτε δὲ τὸ ἐγκατέλειψε παρ’ ὅλας τὰς περιπετείας, τὰς ὅποιας ὑπέστη τοῦτο καὶ αἱ ὅποιαι πολλάκις τὸ διέλυσαν καὶ τὸ ἀνεσχημάτισαν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου συνέχισεν, παρὰ τὰς κατὰ καιροὺς διαρρούς προσώπων, τὰς ὅποιας δὲν θὰ ἀνέμενε, νὰ παραμένῃ πιστὸς εἰς τοὺς ἐκάστοτε ἀρχηγούς αὐτοῦ, τελευταῖον δὲ εἰς τὸν Σοφοκλῆν Βενιζέλον μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Αὐτὸς ὁ ὄποιος ἐνήλλαστεν ἐπαγγέλματα καὶ μετεσχηματίζετο συνεχῶς εἰς τὴν ἴδιωτικήν του ζωήν, παρέμεινεν ἀκλόνητος εἰς τὰς τάξεις κόμματος, τὸ ὄποιον ἐν τούτοις καὶ αὐτὸ μετεσχηματίζετο συνεχῶς. Αὐτός, ὁ ὄποιος κατὰ τὴν ἐναλλασσομένην ἐπαγγελματικήν του

σταδιοδρομίαν ἐπεδείκνυε καταπληκτικόν, μέχρι παρεξηγήσεως πραγματισμόν, προσεκολλήθη εἰς κόμμα, τὸ δόποιον κατά τὰς περιστάσεις ἐφαινετού ως ἀπλῆ ἀνάμνησις τοῦ παρελθόντος. "Οσον πραγματιστής ήτο εἰς τὴν ιδιωτικήν του ζωήν, τόσον συναισθηματικός ὑπῆρξεν εἰς τὸν δημόσιον αὐτοῦ βίον. "Ο συναισθηματισμός του δύμως δὲν ὑπῆρξε ρωμαντικός. "Υπῆρξεν, ἐάν ἐπετρέπετο η ἔκφρασις, πραγματιστικός συναισθηματισμός. Διότι ἀπέρρεεν ἀπό τὴν βαθεῖαν πίστιν ὅτι μόνον αἱ ἀρχαὶ τοῦ κόμματος αὐτοῦ ἦσαν δρθαί, ή δὲ πίστις του αὐτῆς δὲν ἐκλονίσθη οὔτε δταν τοῦτο ἐφαίνετο ὅτι εἶχε καταντήσει νά κείναι ἀπλῶς σύνολον ἀρχῶν ἄνευ περιεχομένου πλέον. "Η ἐλευθερία τῶν συναλλαγῶν εἰς τὸν ἐπαγγελματικὸν τομέα, ή ἐλευθερία τῆς σκέψεως καὶ τῆς ἔκφράσεως εἰς τὸν πολιτικὸν τομέα, ησαν αἱ ἀρχαὶ, τὰς ὁποίας ἐπίστευεν εἰς τὸ κόμμα τῶν φιλελευθέρων καὶ τὰς ὁποίας ἥθελε νά καθιερώσῃ διά τοῦ κόμματος αὐτοῦ. Συναισθηματικῶς προσκεκολλημένος εἰς αὐτάς, τὰς ἐπραγματοποίει καὶ εἰς τὸν ιδιωτικόν του βίον. Θά ἡτο ἄλλωστε ἀδύνατον εἰς αὐτόν, τὸν κατ' ἔξοχὴν ρηξικέλευθον ἄνθρωπον, νά ζήσῃ ὑπὸ καθεστώς, τὸ δόποιον οὐχὶ μόνον δὲν ἐπραγματοποίει, ἀλλὰ καὶ δὲν ἀπεδέχετο τούλαχιστον τὰς ἀρχὰς ταύτας. "Η ἐμμονή εἰς τοιαύτας ἀρχὰς καὶ κατ' ἐπέκτασιν εἰς τὸ πάντοτε, κατ' αὐτόν, ἐνσαρκῶν αὐτὰς κόμμα τῶν φιλελευθέρων, θά τὸν δῆδηγήσῃ ως δημηρον τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1944, ὅτε ἔξετυλίσσετο εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ ἀποκληθὲν Δεκεμβριανὸν δρᾶμα, εἰς τὰ στρατόπεδα συγκεντρώσεως τῆς Ἀρδαίας. Αὐτός ὁ προοδευτικός, μὲ τὴν μέχρι τότε γνωστὴν ἔννοιαν τοῦ δρου τούτου, αὐτός ὁ δόποιος ἀπετέλει τὴν «ἀριστεράν» τοῦ μέχρι τότε πολιτικοῦ καθεστώτος, θά δῆδηγηθῇ ως «ἀντιδραστικός» εἰς στρατόπεδα συγκεντρώσεως δργανωθέντα ὑπὸ ἀριστερῶν νέου τύπου, καὶ θά ὑποστῇ ἐκεῖ ἀφαντάστους ταλαιπωρίας, ἀφοῦ μάλιστα εἶχεν ἡδη ἀπολέσει, συνεπείᾳ ἀτυχήματος, τὸν ἔνα πόδα του. "Η ἐπαναστατικὴ αὐτῆς κρίσις, ή ὁποία παρ" δόλιγον θά εἶχεν ως συνέπειαν τὸν καταποντισμὸν τοῦ παλαιοῦ πολιτικοῦ καθεστώτος καὶ μετ' αὐτοῦ τῶν ἰδεῶν καὶ ἀρχῶν, διὰ τὰς ὁποίας ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν ἥγωνίζετο, ἡνοιξε τοὺς δόφαλμούς του κατὰ τρόπον ὥστε νά καταστῇ ἀμείλικτος πλέον πολέμιος τῶν δόλοκληρωτικῶν ἀριστερῶν. Διότι, ή ἐν γένει ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου, ως πρὸς δῆλας τὰς ἐκδηλώσεις αὐτοῦ, ίδια δὲ εἰς δι, τι ἀφορᾶ εἰς τὸ ἐμπόριον, τούλαχιστον ως τὴν ἀντελαμβάνετο ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας, ἔπρεπε νά παραμείνῃ ἀπαραβίαστος, ἐάν δὲν ἥθελε κανεὶς νά μήν αὐταπατᾶται περὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ ἔθνους μας. Αὐτός δέ, τύπος κατ' ἀρχὴν πραγματιστικός, οὐδόλως ἡπατάτο. Αἱ αὐταὶ ἀρχαὶ θά τὸν φέρουν ἀργότερον ἐπικριτήν τῆς πολιτικῆς τῆς διευθυνομένης οἰκονομίας («τοῦ κράτους μπακάλη»), τὴν ὁποίαν θὰ ἐφαρμόσουν αὐταὶ αὐταὶ αἱ διάφοροι κυβερνήσεις τοῦ Κέντρου, εἰς τὰς ὁποίας μετεῖχεν, ως εἶχε διαμορφωθῆ τελικῶς, τὸ κόμμα τῶν φιλελευθέρων, χωρὶς δύμως καὶ νά τὸν ἀπομακρύνουν πολιτικῶς ἀπὸ αὐτό. Αἱ αὐταὶ ἀρχαὶ

θὰ τὸν φέρουν ἔτι ἀργότερον, καὶ μάλιστα κατὰ τρόπον δξύτατον, εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν κυβέρνησιν τοῦ κόμματος τῆς Ἐθνικῆς Ριζοσπαστικῆς Ἐνώσεως, παρ' ὅλον ὅτι τοῦτο συνεπληρώθη εἰς μεγάλον βαθμόν, λόγῳ τῆς ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ Συναγερμοῦ τοῦ στρατάρχου Παπάγου ἀμέσου προελεύσεως αὐτοῦ, διὰ στελεχῶν καὶ τοῦ παλαιοῦ κόμματος τῶν φιλελευθέρων, κατὰ τρόπον ὥστε νῦν ἐμφανίζεται τοῦτο καὶ ως διάδοχον αὐτοῦ. Εἰς ἄνθρωπον πραγματιστήν, ως ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας, δὲν θὰ δέψευγεν ἢ δὲν θὰ ἔπειρε νῦν διαφύγῃ ἢ νέα αὐτὴ πραγματικότης. Δεδομένου δὲ ἀφ' ἐνὸς μὲν ὅτι ὁ δημιουργὸς αὐτῆς ἡτο Μακεδών, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι τὰ ἐκ τοῦ κόμματος τῶν φιλελευθέρων προελθόντα στελέχη τῆς κατεῖχον καιρίας πολιτικάς καὶ κυβερνητικάς θέσεις, ἡ ἔλξις τὴν ὅποιαν ἐδημιούργησεν ἢ νέα αὐτῇ κατάστασις ἐπ' αὐτοῦ καθίστατο καὶ ψυχολογικῶς ἀκόμη πιεστική, διότι ἀνταπεκρίνετο αὐτῇ καὶ εἰς ωρισμένας παγίας ἐπιδιώξεις του, ως ἡτο ἡ ἀξιοποίησις καὶ ἡ πρὸς ταύτην προώθησις γηγενῶν Μακεδόνων. Τὸ δὴ ηρνήθη νῦν προδόσῃ, ως ἔλεγε, τὸ ἀνύπαρκτον πλέον οὐσιαστικῶς κόμμα τῶν φιλελευθέρων καὶ μάλιστα παρὰ τάς βαρείας ἐμμέσους συνεπείας, τάς ὅποιας θὰ εἰχεν ἡ ἀρνησίς του αὐτῇ διὰ τὸ μεγάλον ἔργον τῆς ζωῆς του, ως τὸ ἀπεκάλει, τὴν Ἐταιρείαν Μακεδονικῶν Σπουδῶν, εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὅποιαν καὶ μεταξὺ πολλῶν ἐκ τῶν σταθερωτέρων ἢ τῶν θεωρουμένων τούλαχιστον ως τοιούτων ἐκ τῶν παλαιῶν φιλελευθέρων συνεζητοῦντο προσχήματα προσχώρησεως εἰς τὴν νέαν πολιτικήν κατάστασιν, δὲν δύναται ἡ, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἀν τελικῶς κριθῆ ως ὅρθη ἡ ως ἐσφαλμένη ἡ στάσις του αὐτῇ, νῦν καταλογισθῇ ὑπέρ αὐτοῦ. Ὡς ἔλεγεν «εἰς τὰ νειᾶτα μου δὲν ἔκανα τέτοια ἀτιμία, καὶ θὰ τὴν κάνω στὰ γεράματα!». Ἐμεινεν ἀπλῶς πιστὸς εἰς τάς πεποιήσεις του. Ἡ στάσις του αὐτῇ πρέπει νῦν ἐκτιμηθῆ καὶ ἄλλοιθεν. Διὰ τό, ως ἔλεγε, μεγάλον ἔργον τῆς ζωῆς του, ἦτοι διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, ὑπέστη πλείστας ταλαιπωρίας, ἀλλὰ καὶ θυσίας τῆς ἀξιοπρεπείας καὶ ὑπερηφανείας του. Πολλάκις ἔβλεπε νῦν τοῦ συμπεριφέρωνται εἰς τὰ διάφορα 'Υπουργεῖα σκαιδῶς, ἦκουε δὲ ωρισμένους νῦν τοῦ λέγουν καθαρά: «Δὲν πέθανες ἀκόμη νῦν ἡσυχάσουμε». Αὐτός, ἀπτόητος, χάρις ἄλλωστε καὶ εἰς τάς γνωριμίας, τάς ὅποιας διέθετε, καὶ εἰς τὸ κύρος τοῦ ὅποιου ἀπήλαυνε, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μετὰ ιταμότητος πολλάκις ἐπιμονήν του νῦν παραβιάζῃ θύρας ὑπουργικάς ἡ θησαυροφυλακίων κρατικῶν, ἡ καὶ εἰς τὴν ἱκανότητα ἐλιγμῶν, τὴν ὅποιαν διμοίως εἰχεν ἀνεπτυγμένην, ὑπέμεινε καὶ αὐτά, ως ἐπετύγχανε καὶ ἐκεῖνα. Πράγματι, διῆλθε στιγμάς χαρᾶς ἐπιτυγχάνων ὅτι ηθελε, διῆλθεν δῆμως καὶ στιγμάς πικρίας, ἀποκρουόμενος ἄλλοτε εὐσχήμως, ἄλλοτε ἀπροσχηματίστως. Ἡκουσεν ἐπαίνους, ἀλλ' ἐδέχθη καὶ ὑβρεις. Εὔρε κατανόησιν καὶ ἐνθάρρυνσιν, ἀλλ' ἐδοκίμασεν ἐπίσης καὶ ἀπογοήτευσιν. Διηγεῖτο

πάντα ταῦτα μετὰ βαθείας πικρίας, ἀλλὰ χωρὶς οὕτε πόρρωθεν νὰ ἐπηρεασθῇ «ἀπὸ κάτι τέτοια». Ὁ σκοπὸς ἄλλωστε δὲν ἦτο ιδιοτελῆς ἐν τῇ οἰκουμενικῇ ἐννοίᾳ. Ὡς μοῦ ἔλεγεν εἰς στιγμὰς πικρίας: «ἐὰν δὲν ἡμουν τόσο γερός, θὰ εἶχα σκάσει». Καὶ δημος προκειμένου περὶ τῶν πολιτικῶν ἀρχῶν του καὶ εἰς αὐτὸ ἀκόμη τὸ ζήτημα τοῦ ἔργου τῆς ζωῆς του δὲν ἔλυγισε. Θά πρέπει, ἂν δχι τίποτε ἄλλο, αὐτή του ἡ ἀκαμψία νὰ τοῦ ἀναγνωρισθῇ ὡς δεῖγμα ὑπάρξεως παρ' αὐτῷ προσωπικότητος.

Παραλλήλως πρὸς τὰς ἐπαγγελματικὰς καὶ πολιτικάς του ἐνασχολήσεις καὶ δραστηριότητας, ἔλαβε μέρος εἰς δῆλας τὰς μεγάλας ἐκπολιτιστικὰς κινήσεις τῆς Μακεδονίας. Πράγματι, ὑπῆρξεν οὐχὶ μόνον ἐκ τῶν ἰδρυτῶν τῆς Διεθνοῦς Ἐκθέσεως Θεσσαλονίκης, ἀλλὰ καὶ ἀνεμίχθη ἐνεργῶς καὶ δραστηρίως ἐν συνεχείᾳ εἰς τὰ τῆς προόδου της κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς λειτουργίας της. Ἐκείνῳ δημος τὸ ὄποιον θὰ ἀπερρόφα σχεδόν ὅλην τὴν ἔξωπαγγελματικήν του δραστηριότητα, παραλλήλως πρὸς τὰς μὲ τὰ ζητήματα τοῦ γεωπονικοῦ κόσμου ἐνασχολήσεις του, καὶ δὴ ἀπὸ τοῦ 1939 μέχρι τοῦ 1965, ἔτους τοῦ θανάτου του, ἥτοι ἐπὶ 26 ὅλα ἔτη, ἥτοι ἡ Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Ὡς θὰ τονίσῃ εἰς τὸν ἐπικήδειον δι' αὐτὸν λόγον δι τότε ἀντιπρόδορος καὶ νῦν πρόεδρος τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν καθηγητής κ. Χαράλ. Φραγκίστας, «ἡ σύλληψις τῆς ιδέας τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν ὑπῆρξεν ἔργον του. Ἡ ίδρυσις καὶ ἡ λειτουργία αὐτῆς ὑπῆρξεν ἐπίσης κατά πρῶτον λόγον ἔργον ίδικόν του...δι' Ἀλέξανδρος Λέτσας καθ' ὅλον τὸ ὑπερεικοσπενταετές διάστημα τῆς λειτουργίας τῆς Ἐταιρείας ὑπῆρξεν ἡ ψυχὴ αὐτῆς, ἡ ζωοποιὸς δύναμις ἡ ἑκάστοτε τὰ ἀνακύπτοντα ἐμπόδια παρακάμπτουσα καὶ τὸ ἔργον τῆς Ἐταιρείας σταθερῶς προάγουσα». Οἱ λόγοι οὗτοι ἀνδρὸς μετὰ τοῦ ὄποιου στενῶς συνειργάσθη δι' Ἀλέξανδρος Λέτσας καὶ δι πόδιος, ὡς ἐκ τοῦ λόγου τούτου, ἐγνώριζε καλύτερον παντὸς ἄλλου τὴν συμβολὴν αὐτοῦ εἰς τὸ μνημειῶδες αὐτὸ διὰ τὴν Βόρειον Ἐλλάδα ἔργον, θὰ ἀποτελοῦν ἐσαεὶ τὸν καλύτερον, ἀλλὰ καὶ τὸν δίκαιον ἔπαινον δι' αὐτόν. Πράγματι, δι' Ἀλέξανδρος Λέτσας είναι ἐκείνος, δι πόδιος συνέλαβε τὴν ιδέαν τῆς ίδρυσεως τῆς Ἐταιρείας ταύτης, μετέδωσεν αὐτὴν εἰς διακεκριμένους ἄνδρας τῶν ἐπιστημῶν, γραμμάτων, τεχνῶν καὶ τοῦ ἐμπορίου καὶ ἐπαγγέλματος ἀκόμη, καὶ εὐρέ διά καταλλήλων ἐνεργειῶν καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐνταῦθα τοὺς πρώτους χρηματικοὺς πόρους πρὸς λειτουργίαν αὐτῆς. Αὐτὸς διὰ καταλλήλων καὶ ἐντόνων ἐνεργειῶν, κατώρθωσε κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς γερμανικῆς κατοχῆς νὰ ἐπιτύχῃ μὲ τὴν συμπαράστασιν τοῦ τότε (Μακεδόνος) ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν Σωτ. Γκοτζαμάνη, ἐκ μέρους τῆς τότε Κυβερνήσεως, τὴν διὰ τοῦ ΝΔ 2099 / 1943 παραχώρησιν περιβλέπτου παρὰ τὸν Λευκὸν Πύργον οἰκοπέδου πρὸς ἀνέγερσιν τῶν ἡδη κτισθέντων κτηρίων. Ἄνευ τῆς ὅλως προσωπικῆς αὐ-

της επιτυχίας, θὰ ήτο σφόδρα συζητήσιμον, αν δχι ἀπολύτως ἀδύνατον, νὰ σταθεροποιηθῇ ἡ Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, νὰ προοδεύσῃ ὡς προώδευσε σήμερον, καὶ συγχρόνως νὰ προβάλῃ τὴν Μακεδονίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἑλλάδα διάδοκην διὰ τῶν διαφόρων τμημάτων της, τὰ ὅποια τοιουτορόπως εὑρον τὴν ἄνεσιν χώρου διὰ ν' ἀναπτυχθοῦν. Διότι ἐπὶ τοῦ ἀποκτηθέντος τούτου οἰκοπέδου ἀνηγέρθησαν ἐν συνεχείᾳ τὰ εἰς τὴν γόνιμον φαντασίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου Λέτσα συλληφθέντα ἥδη ἀπαραίτητα διὰ τὴν δρᾶσιν τῆς Ἐταιρείας ταύτης κτήρια. Πρὸς τοῦτο ὅμως ἀπητοῦντο μεγάλα ποσὺ χρημάτων, ἐπὶ τὴν ἔξεύρεσιν δὲ τούτων ἐπεδόθη ἔκτοτε ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας. Πράγματι ἐπέτυχεν, ὡς πρὸς τὸ πρῶτον κτήριον, τὸ ὅποιον στεγάζει ἥδη τὴν διοίκησιν τῆς Ἐταιρείας, τὴν βιβλιοθήκην, τὸ Ἰδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, τὰ Κρατικά Ἀρχεῖα Βορείου Ἑλλάδος, τὴν αἱθουσαν τελετῶν καὶ τὸ ἐντευκτήριον, κατόπιν ἀλλεπαλλήλων καὶ ἐντόνων, ἀλλὰ συγχρόνως ἐπιπόνων, παραστάσεων εἰς τοὺς ὑπουργοὺς τῆς διετίας 1948-1950, ὡς καὶ εἰς τὰ μέλη τῆς Διοικούσης Ἐπιτροπῆς τῶν Κρατικῶν Λαχείων, συμπαρασύρων εἰς συμπαράστασιν πολλάς ἄλλας προσωπικότητας τοῦ πολιτικοῦ κυρίως κόσμου, ἀφ' ἐνὸς μὲν τὴν ἐπιχορήγησιν ἐκ (παλαιῶν) δρχ. 2.350.000.000 καὶ τὴν ἐκ τῆς Ἐθνικῆς Κτηματικῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος δανειοδότησιν μὲ 500.000.000 (παλαιάς) δραχμάς, ἀφ' ἔτέρου δὲ τὴν χορήγησιν πάσης φύσεως ἀτελειῶν σχετικῶν πρὸς τὴν χαρτοσήμανσιν τῶν πρὸς τὴν Ἐταιρείαν σχετιζομένων πάσης φύσεως ἐγγράφων, τὴν δωρεάν μεταγραφὴν εἰς τὰ εἰς τὸ Ὑποθηκοφύλακειον τηρούμενα βιβλία μεταγραφῶν τοῦ ἀποκτηθέντος οἰκοπέδου, τὴν ἀπαλλαγὴν ἐκ τοῦ φόρου τῶν ἐνοικίων τῶν ἐπ' αὐτοῦ παραπηγάτων, τὴν εἰσαγωγὴν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ τῶν ὑλικῶν, τὴν ἀγορὰν ὑλικῶν ἐκ τῶν ἐπιτοπίων βιομηχανιῶν, τὴν καταβολὴν δικαιωμάτων κλπ. Κατόρθωμα δηνως μέγα, τὸ ὅποιον θὰ ἐπεσκιάζεν ἐντὸς δλίγου ή ἀνέγερσι τοῦ δευτέρου κτήριου, τὸ ὅποιον στεγάζει ἥδη τὸ Κρατικὸν Θέατρον (Βορείου Ἑλλάδος) καὶ μέλλει νὰ στεγάσῃ κινηματογράφον, Μακεδονικὴν πινακοθήκην, κλπ. Δυστυχῶς δὲν ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν νὰ ἰδῃ πλήρως ἀποπερατούμενον τὸ μεγαλειώδες αὐτὸ κτήριον, μὲ τὸ ὅποιον ἡ πρωτοβουλία του, ἡ ἀκάματος δραστηριότης του καὶ ἡ πλήρης μέχρι προσωπικῶν ταλαιπωριῶν καὶ ταπεινώσεων ἀφοσίωσίς του εἰς αὐτὸ ἐκόσμησε τὴν Θεσσαλονίκην διὰ παντός. Τὸ κτήριον τοῦτο, τοῦ ὅποιου ὑπῆρξεν, ὡς καὶ τοῦ προηγουμένου, πρόεδρος τῆς κτηριακῆς Ἐπιτροπῆς, ἐπωμισθείς, ὡς συνέβη καὶ μὲ τὸ προηγούμενον, τὰς τεχνικάς καὶ ἄλλας φροντίδας προωθήσεως καὶ ἀποπερατώσεως τῶν ἐργαστῶν του, ἐπιλογῆς ὑλικῶν, παραγγελίας αὐτῶν ἐνταῦθα ἢ εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν καὶ ἐποπτείας τεχνικοῦ προσωπικοῦ, διατηρῶν συγχρόνως κατ' οὐσίαν δλην τὴν (ἡθικήν) εὐθύνην ἀνευρέσεως τῶν σχετικῶν πόρων, ἐκόστισε μέχρι στιγμῆς ἀρκετά ἔκατομμύρια δραχμῶν. "Ηδη τὰ κτήρια ταῦτα ὑψώνουν τὸ ἐλληνικόν των πα-

ράστημα εἰς τὸ κέντρον τῆς ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐλληνικῆς Μακεδονίας, ἔργαται καὶ φρουροὶ συγχρόνως αὐτῆς, ἀκριβῶς ὥπερ τὰ ἡθέλησεν ἡ ἀγάπη τοῦ Ἀλεξάνδρου Λέτσα πρὸς αὐτήν.

Οἱ Ἀλεξανδροὶ Λέτσας δὲν ἐνδιεφέρθη μόνον διὰ τὰς κτηριακὰς ἐγκαταστάσεις καὶ τὴν ἐν γένει οἰκονομικὴν ἔξασφάλισιν τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Ἐνδιεφέρθη ἐξ ἵσου καλᾶς δι᾽ ὅλους τοὺς τομεῖς δράσεως αὐτῆς, παρ' ὅλον ὅτι τὰ κτήρια τὸν ἀπησχόλουν συνεχῶς, ἐφ' ὃσον ἐπίστευε, καὶ δρθῶς, ὅτι ἄνευ αὐτῶν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ σταθεροποιηθῇ τὸ ἔργον αὐτῆς. Τοιουτορόπως ἡ σχολήθη μὲ τὸ ζήτημα τῶν ὑποτρόφων. Δέκα ἐννέα τὸ ὅλον νέοι ἔτυχον τῆς μεγάλης εὐεργεσίας νὰ τύχουν ὑποτροφίας, ἄλλοι μὲν μακρᾶς, ἄλλοι δὲ συντομωτέρας διαρκείας, χάρις εἰς τοὺς πόρους, τοὺς ὁποίους αὐτὸς ἐγνώριζε νὰ ἔξευρισκῃ. Ἐπειδὴ εἶμαι ὁ πρῶτος κατὰ σειράν τιμηθεὶς δι' ὑποτροφίας, εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν οὔτε κτήρια, οὔτε ιδίους πόρους ἐπαρκεῖς πρὸς ἀντιμετώπισιν τοιούτων δαπανῶν διέθετε, εἶμαι εἰς θέσιν καλύτερον παντὸς ἄλλου νὰ ἐκτιμήσω τὴν ἀποφασιστικὴν αὐτοῦ συμβολὴν εἰς τὴν χρηματοδότησιν τοῦ μεγάλου, ἀλλ᾽ ἀφανοῦς τούτου ἔργου, τὸ ὄποιον ἐλπίζω ὅτι θὰ συνεχίσῃ ἡ Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν καὶ εἰς τὸ μέλλον.

Οἱ Ἀλεξανδροὶ Λέτσας ἐνδιεφέρθη δομοίως διὰ τὸ ἐκδοτικὸν ἔργον τῆς Ἐταιρείας, διὰ τὸν τομέα τῶν διαλέξεων αὐτῆς, διὰ τὰς τελετὰς αὐτῆς, διὰ τὴν διοργάνωσιν Ἐθνικῶν ἔξορμήσεων, διὰ τὸν ἐμπλουτισμὸν ἐπαρχιακῶν βιβλιοθηκῶν, διὰ τὴν ἐπέκτασιν τῶν διαλέξεων εἰς τὴν ὕπαιθρον, διὰ τὴν ἔξυπηρέτησιν καὶ προαγωγὴν πλείστων ὄσων πνευματικῶν ἰδρυμάτων, τὰ ὄποια καὶ τελικῶς ἐστεγάσθησαν εἰς τὰ κτήρια τῆς Ἐταιρείας, ώς εἶναι τὸ ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Μακεδονίας, τὸ Ἐθνικὸν Ἰδρυμα, τὸ Γραφεῖον Τύπου καὶ Μελετῶν, ώς ἐπίσης καὶ διὰ τὴν συμμετοχὴν τῆς Ἐταιρείας ως εἶναι τὸ διάφορα συνέδρια, μεταξὺ τῶν ὄποιων ἴδιαιτέρως ἀναφέρω τὸ Θ' Διεθνὲς Βυζαντινολογικόν, τὸ ὄποιον καὶ προσωπικῶς, ώς ἐκαυχᾶτο πάντοτε, διὰ τῆς ἐνεργοῦ συμμετοχῆς καὶ προσωπικῆς βοηθείας του ἔξυπηρέτησε, τακτοποιήσας στεγαστικάς καὶ οἰκονομικάς ἀνάγκας αὐτοῦ.

Ἐκ τούτων πάντων συνάγεται ὅτι ὑπῆρξεν ἄδικος ἡ κατηγορία ὅτι ὁ Ἀλεξανδροὶ Λέτσας ἐνδιεφέρθη μόνον διὰ τὸν οἰκονομικὸν καὶ ἡμέλησε τὸν πνευματικὸν τομέα τῆς Ἐταιρείας, διὰ νὰ περιορισθῶμεν εἰς αὐτήν, διότι περὶ τῆς ἄλλης, ὅτι καὶ εἰς τὴν περὶ τὸν οἰκονομικὸν τομέα δραστηριότητα ἐκινήθη ἐξ ἴδιοτελείας μέχρι σημείου ὥστε εἰς αὐτήν νὰ δοφείλεται ἡ ἐκ μέρους πολιτικῶν ἀνδρῶν σκαιά, ώς λέγεται, μεταχείρισίς του, δὲν δύναται καν νὰ γίνη λόγος, διότι οὐδεμία ὑπεύθυνος καταγγελία ἐγένετο ποτέ, οὔτε ἔλεγχος τῶν οἰκονομικῶν τῆς Ἐταιρείας, ἐξ ἐκείνων οἱ ὄποιοι πολλάκις ἔλαβον χώραν, ἀπέδειξε ποτὲ τοιοῦτόν τι.

Εἰς δῆλας αὐτὰς τὰς ἐνεργείας του εἶχε τὸ εὐτύχημα νὰ τυγχάνῃ κατὰ

κανόνα πλήρους ύποστηρίξεως άπό τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Ἐταιρείας, τὸ ὅποιον ἐνέκρινεν, ἀλλὰ καὶ ἀνεγνώριζε τὴν δραστηριότητά του ταύτην. Βεβαίως τὰ πάντα ἔγένοντο δι' ἀποφάσεως τοῦ Συμβουλίου τούτου, τὸ ὅποιον ἐνίστε ἀπεφάσιζεν ἄλλως, αὐτὸς ὅμως ἡτο ὁ ἐμψυχωτής καὶ ὁ μοχλὸς τοῦ ὅλου ἔργου τῆς Ἐταιρείας, ὃς δὲν ἀπέκρυπτον ἄλλωστε καὶ αὐτὰ ταῦτα τὰ λοιπὰ μέλη τοῦ Συμβουλίου, οὐχὶ μόνον εἰς ιδιωτικὰς συνομιλίας, ἀλλὰ καὶ δημοσίᾳ. Αὐτὸς οὗτος ὁ ἀειμνηστος σοφὸς καθηγητῆς καὶ πρόεδρος τῆς Ἐταιρείας Στίλπων Κυριακίδης μοῦ εἶπε κάποτε: «μόνον ὁ Λέτσας μπορεῖ νὰ κάνῃ τέτοια δουλειά. Οὕτε ἔγώ, οὕτε οἱ ἄλλοι μποροῦμε νὰ ἀνεβοκατεβαίνουμε σκάλες καὶ νὰ ζητοῦμε παράδεξ».

Ἡ ἐνασχόλησίς του μὲ τὰ ζητήματα, τὰ ὅποια ἥδη ἔξετέθησαν, οὐδόλως ἡμπόδισαν αὐτὸν νὰ ἀποβῇ καὶ συγγραφεὺς γόνιμος. Πράγματι, ἡρέσκετο εἰς τὴν πνευματικὴν ἔργασίαν, τὴν ὅποιαν οὐδέποτε ἐγκατέλειψε οὐδὲ εἰς αὐτὰς τὰς ὥρας κατὰ τὰς ὅποιας ἡσχολεῖτο μὲ τόσα ἄλλα, φλέγοντα πολλάκις ζητήματα. Ὡς ἔλεγεν ἐναβρυνόμενος, «στὴν ζωὴν μου διάβασα πολύ». Καρπὸς τῆς πνευματικῆς ἔργασίας του εἰς τὸν κύκλον τῆς ἐπιστήμης, τὴν ὅποιαν ιδιαιτέρως ἤκολούθησεν, ἦτοι τῆς γεωπονικῆς, ὑπῆρξε τὸ τρίτομον μεγάλου σχήματος εἰκόνογραφημένον καὶ πολυτελοῦς ἐκδόσεως ἔργον του «Ἡ μυθολογία τῆς Γεωργίας», τὸ ὅποιον σὺν τοῖς ἄλλοις εἶναι ἀψευδές δεῖγμα τῆς τεραστίας ἐργατικότητος, ἐπιμονῆς καὶ ἀνησυχίας τοῦ δξευτάτου πνεύματός του. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι προϊὸν μακροχρονίων ἐρευνῶν, ἀποτελεῖ δὲ πολύτιμον συλλογὴν μετὰ κριτικῶν παρατηρήσεων, ὅλων τῶν ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μύθων, τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν γεωργίαν, καὶ ἐπὶ διεθνοῦς πεδίου ἀκόμη, τοὺς ὅποιους κατέστη δυνατόν νὰ ἀνεύρῃ τόσον εἰς παλαιοτέρας συλλογὰς καὶ παλαιότερα κείμενα, εἴτε συστηματικῶς εἴτε τυχαίως ἀναφερομένους, δόσον καὶ εἰς διαφόρους προφορικάς διηγήσεις παλαιοτέρων καὶ νεωτέρων. Ἔτερα ἔργα εἰς τὸν αὐτὸν κύκλον ἐπιδόσεώς του εἶναι ἡ «Σταυροφορία τοῦ Πρασίνου» καὶ ἡ «Προσφορὰ πρὸς τοὺς ἐκλιπόντας Γεωπόνους», τὰ ὅποια διακρίνονται διὰ τὴν ἀγάπην του πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν γῆν καὶ τοὺς ἀσχολούμένους μὲ αὐτήν. Εἰς τὸν κύκλον τῶν γενικωτέρων γνώσεων ἀνήκει ἡ δίτομος μεγάλου σχήματος, πολυτελοῦς ἐκδόσεως, «Ιστορία τῆς Θεσσαλονίκης», αἱ πραγματεῖαι του «Δημήτριος Βικέλας», «Ο γάμος ἐν Βογατσικῷ καὶ ἡ τεκνοποιία ἐν Βογατσικῷ», «Ἡ περιγραφὴ τῆς Α΄ Διεθνοῦς ἐκθέσεως Θεσσαλονίκης», «Ο Κάσσανδρος καὶ ἡ Θεσσαλονίκη», ἡ εἰς τὰ «Γεωπονικὰ» δημοσιεύθεισα μελέτη του «Τὰ δημιουργούμενα προβλήματα τῆς Ἐλλάδος ἀπὸ τὴν σύνδεσίν της μὲ τὴν Εὐρωπαϊκὴν Οἰκονομικὴν Κοινότητα», ὡς καὶ πλεῖσται ἄλλαι μελέται ἐκτυπωθεῖσαι ὑπὸ μορφὴν διαλέξεως, ὡς εἶναι ἡ περὶ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ, ἡ περὶ τῆς Μοσχοπόλεως, καὶ ἡ περὶ τοῦ Νεοτουρκικοῦ κομιτάτου καὶ τῆς δολοφονίας τοῦ Αἰμιλιανοῦ Γρεβενῶν, αἱ ὅποιαι δὲν διεκδικοῦν βε-

βαίως ἄπασαι τὸν τίτλον τῆς ἐπιστημονικῆς πρωτοτυπίας, ὡς δὲν εἶναι δόμοίως ἄπασαι προϊόντα πρωτογενοῦς ἔρευνης, ἀλλ' ὅμως ἀναμφισβήτητως ἀποδεικνύουν τὴν μεγάλην του ἀγάπην «πρὸς τὰ γράμματα», τὴν ἐπιθυμίαν του πρὸς ἐκλαϊκευσιν αὐτῶν καὶ τὴν φιλοδοξίαν του δπως συμβάλῃ καὶ αὐτὸς εἴτε εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῆς γενομένης ἔρευνης, εἴτε εἰς τὰς σχετικὰς ἐπιστημονικὰς συζητήσεις, εἴτε τέλος εἰς τὴν μετάδοσιν αὐτῶν εἰς εὐρυτέρους λαϊκοὺς κύκλους. Παροιμώδης παρέμεινεν ἡ ἀγάπη του πρὸς τὰς διαλέξεις ἐπὶ παντὸς θέματος, ἡ ὁποία, προϊόντος τοῦ χρόνου, μετεβαύλλετο εἰς πραγματικὸν πάθος. Ὁλίγας ἡμέρας πρὸ τοῦ θανάτου του καὶ ἐνῷ ἥσαν ἔκδηλα τὰ σημεῖα τῆς καταβολῆς τῶν δυνάμεων αὐτοῦ, ἔξεφώνησεν πανηγυρικὸν εἰς τὸν Σύλλογον Μοναστηριωτῶν διαρκέσαντα περίπου δύο ὥρας. Ἡτο ἄξιον θαυμασμοῦ μετὰ πόσης προθυμίας ἀνελάμβανε νά δημιλήσῃ ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἰστορικῶν ἐπετείων, τοπικῶν ἔορτῶν ἢ ἐπετείων, καὶ ἐπιστημονικῶν καὶ πολιτικῶν μνημοσύνων, ὡς ἐπίσης μετὰ πόσης προθυμίας ἔδιδεν ίδια πρωτοβουλίᾳ διαλέξεις περὶ διαφόρων, ἀσχέτων δὲ μεταξύ των θεμάτων, τὰς ὁποίας παλαιότερον ἀνέπτυσσεν ἄνευ χρήσεως χειρογράφου. Ἀναφέρω σχετικῶς, πλὴν τῶν ἀναφερθεισῶν, καὶ τὴν περὶ ίδρυσεως καὶ ἰστορικῆς ἔξελιξεως τῆς Θεσσαλονίκης, τὴν περὶ τῆς πολιτικῆς τοῦ Δημοσθένους ἔναντι τῶν Μακεδόνων, τὴν περὶ τοῦ Ἰσοκράτους καὶ τῆς ἐποχῆς του καὶ τὰ πολιτικὰ μνημόσυνα τοῦ Παύλου Μελᾶ, τοῦ Στεφάνου Νούκα, καὶ τοῦ Κυπρίου Μάτση. Καὶ εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς διαλέξεις δὲν ὑπῆρχε πάντοτε ἐπιστημονικὴ πρωτοτυπία, ἀλλ' εἰς αὐτὰς περιείχοντο καὶ ἀνεπτύσσοντο ίδιαι πολλάκις ἔξηγήσεις περὶ γεγονότων, πραγμάτων καὶ καταστάσεων, αἱ ὁποῖαι προεκάλουν εἰς τὸ ἀκροατήριον ὡρισμένον ἐνδιαφέρον καὶ ἐνέβαλλον εἰς σκέψεις. Ἀλλωστε οὐδέποτε ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας, καθ' ὃσον γνωρίζω, διεξεδίκησεν αὐθεντίαν ἐπιστημονικότητος, ἀντιθέτως δέ, ὡς ἔλεγεν ἐνίστε ἐπ' εὐκαιρίᾳ, «βεβαίως θὰ τὰ ἔπαιρνα ἀπὸ ἄλλους, ὅπως καὶ αὐτοὶ ἔπραξαν τὸ αὐτὸ μὲ τὴν σειράν τους». Εἰς πάντα ταῦτα πολὺ τὸν ἔβοήθει ἡ γλωσσικὴ του κατάρτισις εἰς τὰ ἐλληνικά. Ἔγραφε τὴν καθαρεύουσαν μᾶλλον, εἰς τὴν ἀπλῆν τῆς δημοσίας μορφήν, μὲ τεραστίαν ἄνεσιν χειρισμοῦ αὐτῆς, κατὰ τρόπον δὲ ἄψογον, τόσον ἀπὸ ἀπόψεως γραμματικῆς καὶ συντακτικῆς, ὃσον καὶ ἀπόψεως καλλιεπείας τοῦ ὑφους. Ἐκ τῶν ξένων γλωσσῶν ἤννοιει καλῶς τὴν γαλλικήν.

«Υπῆρξεν ἀνήρ φιλόδοξος! Θά ἡτο ὑπερβολικὴ ἀν ὅχι ὑποκριτικὴ σεμνότης κρίσεως νά παρασιωπήθῃ ἡ ιδιότης του αὕτη ἡ ἀντιθέτως νά ἔξαρθῃ ἡ ἀνυπαρξία αὐτῆς. Ἀλλωστε οὔτε αὐτὸς ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας ἡρνεῖτο ὅτι ἡτο φιλόδοξος. Ἐφρόντιζε πάντοτε νά παρίσταται εἰς ὅλας τὰς τελετάς, νά ἀναλαμβάνῃ ὅλας εἰ δυνατὸν τὰς ἀποστολὰς καὶ τὴν πρωτοβουλίαν ρυθμίσεως ἡ δργανώσεως θεμάτων, τὰ ὅποια ἵσως ἄλλοι νά είχον ἡδη προσχεδιάσει. Καὶ ὅταν ἀκόμη, ὡς ἐκ τῆς φύσεως ὡρισμένης ὑποθέσεως,

ἄλλοι είχον τό προβάδισμα ηύρισκε τρόπον νά τοποθετήται είς τήν πρώτην σειράν καὶ μάλιστα νά λαμβάνη μέρος καὶ εἰς τὰς σχετικάς προσφωνήσεις. Ἐγνώριζεν ὅμως νά μήν ὄμιλῇ περὶ τῆς φιλοδοξίας του. Ταύτην προέβαλλε διὰ τῆς συμπεριφορᾶς του μᾶλλον παρὰ διὰ τῶν λόγων.

Ὑπῆρξεν ἀνὴρ ἐργατικός! Θά ἡτο ἀδικία εἰς βάρος τῆς μνήμης του, ἀν δὲν ἐλέγετο ὅτι ὑπῆρξεν ἀνὴρ χαλκέντερος. Εἰργάζετο ἀπὸ ὅρθου βαθέως ἔως βαθείας νυκτός. Μέχρι μὲν τῆς μεσημβρίας εἰς τὸ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Καθολικῶν ἐμπορικὸν γραφεῖον του, ὅταν δὲν ἔξηρχετο πρὸς διακανονισμὸν διαφόρων ὑποθέσεών του, ἀπὸ δὲ τῆς 3ης ἀπογευματικῆς ὥρας εἰς τὸ γραφεῖον του ἐντὸς τοῦ κτηρίου τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Εἰργάζετο συνεχῶς ἀνευ τῆς ἐλαχίστης διακοπῆς. Εἰργάζετο καὶ ὅταν ἀκόμη εἴχεν φιλοξενούμενους ἢ ἐπισκέπτας. Ὁμίλει μετ' αὐτῶν χωρὶς νά ἐγείρῃ τὴν κεφαλήν του ἐκ τῶν ἐνώπιον του χειρογράφων. Οὐδέποτε τὸν ἐνθυμοῦμαι ἀναπαύμενον ἢ συζητῶντα χωρὶς νά ἐργάζεται. Διερχόμενός τις ἀργά τὴν νύκτα ἔξωθεν τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν πάντοτε θά ἔβλεπε τὸ φῶς ἀνημμένον ἐπὶ τοῦ γραφείου του. Ἡ ἐργασία ἡτο ἡ τροφή του, αὐτὴ δὲ τὸν ἐκράτησεν ὑγιαὶ μέχρι τοῦ θανάτου του.

Ὑπῆρξεν εἰς τὴν κρίσιν του ἀποφασιστικός, σαφής καὶ διαυγής. Συμπεριφέρετο ἐνίοτε ἀποτόμως, σπανίως σκαιῶς. Ἡ κρίσις του, ἀπόρροια πραγματισμοῦ πλουσίου εἰς ἐμπειρίαν, σπανίως ἡπατάτο. Ἡδύνατο ἀμέσως νά διαχωρίσῃ τὸ ἐπιτυχές ἀπὸ τὸ ἀτυχές καὶ ἔτεμνε τὰ διάφορα ζητήματα κατὰ τρόπον ἀπότομον. Οὐδέποτε ἐπέμενεν ἐπὶ ματάίων πραγμάτων, οὔτε διὰ λόγους λεπτότητος, οὔτε διὰ λόγους οἴκτου. Ἐγνώριζε νά λέγῃ τὸ «ναι» ὡς ἐγνώριζε νά λέγῃ τὸ «δχ». «Οσους ἡγάπα (κυρίως διὰ τὴν εὐφυΐαν καὶ δραστηριότητά τους) τοὺς ἡγάπα πραγματικῶς καὶ τὴν ἀγάπην του αὐτήν τὴν ἀπεδείκνυεν οὐχὶ διὰ λόγων φιλοφρονητικῶν, κενῶν ὅμως πολλάκις οὐσίας, ἀλλὰ δι' ἔργων. Δι' αὐτὸ δταν ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας ἐνδιεφέρετο διά τινα, ὁ διὰ τοῦ ἐνδιαφέροντός του περιβληθεὶς καὶ τιμηθεὶς εἴχε κερδίσει τὴν δυνατότητα νά ἔχῃ εἰς τὴν διάθεσίν του ὄλας τὰς δυνατότητας, τὰς ὁποίας αὐτὸς ούτος ὁ Ἀλέξανδρος Λέτσας διέθετε. Καί, ὡς είναι γνωστόν, αἱ δυνατότηται αὐτοῦ δὲν ἦσαν μικραὶ οὔτε τυχαῖαι.

Ἡτο ἀνὴρ αἰσιόδοξος! Ἡ αἰσιοδοξία του ἡτο ἀπέραντος. Τίποτε εἰς τὸν κόσμον τοῦτον δὲν ἔθεωρει ἀκατόρθωτον. Εἰργάζετο εἰς βαθύ, διὰ τὰ συνήθη μέτρα κρίσεως τῶν ἀνθρώπων, γῆρας μὲν νεανικὸν σφρήγος καὶ κατέστρωντε σχέδια μακρᾶς πνοῆς λίαν ἀσυνήθη δι' ἀνθρώπους τῆς ἡλικίας του. Ὑπελόγιζεν ὅτι, ὅταν θά ἀπεπερατοῦντο τὸ κτηριακὸν συγκρότημα τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, θά ἀνελάμβανε τὴν πρωτοβουλίαν ἴδρυσεως γεωπονικοῦ κτηριακοῦ συγκροτήματος διὰ τὴν στέγασιν γεωπονικοῦ μουσείου, ἴδρυματος ἐρευνῶν κλπ. Μεγαλεπήβολον σχέδιον, ὡς ὄλα τὰ σχέδια τοῦ Ἀλέξανδρου Λέτσα. Δεδομένου ὅτι διὰ τὴν Ἐταιρείαν Μα-

κεδονικῶν Σπουδῶν εἰργάσθη 26 ὅλα ἔτη, χωρὶς νὰ δυνηθῇ τελικῶς νὰ ἰδῃ ἀποπερατούμενον τὸ κτηριακὸν συγκρότημα αὐτῆς, δύναται κανεὶς νὰ φαντασθῇ τὶ περιθώριον δράσεως, ἀπὸ ἀπόφεως ἡλικίας, ἔδιδεν εἰς τὸν ἑαυτόν του.

Ἐχαιρέτο ὅλως ἴδιαιτέρως ὅταν τοῦ ἀνεγνώριζον τὸ ἔργον του. Ὅτο πανευτυχῆς ὅταν οἱ ὑπ' αὐτοῦ εὐεργετούμενοι τοῦ ἀνεγνώριζον τὴν εὐεργεσίαν. Ἐπεδύμει νὰ ἀκούῃ τὸ «εὐχαριστῶ», παρ' ὅλον ὅτι οὐδέποτε ἐξεφράζετο σχετικῶς. Καθ' ὅσον γνωρίζω, οὐδέποτε ἐζήτει ἀπὸ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ εὐεργετηθέντας προσωπικὸν ἀντάλλαγμα. "Οταν δὲ ἐζήτει ἄπ' αὐτοὺς ἐξυπηρέτησιν πρός ὄφελος τῆς Ἔταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, διὰ τὴν ὅποιαν ἡτο πολὺ φυσικὸν νὰ ἐνδιαφέρωνται πλέον κυρίως αὐτοῖ, ἐγνώριζε νὰ είναι δίκαιος εἰς τὰς ἀπαιτήσεις του, μέχρι σημείου ὥστε νὰ ἀπαλλάσσῃ αὐτοὺς πάσης ἐνοχλήσεως, ὅταν διησθάνετο ὅτι θὰ ἡτο δυσχερές δι' αὐτοὺς νὰ προβοῦν εἰς τὴν αἰτούμενην ἐξυπηρέτησιν. Καὶ περὶ αὐτοῦ προβάλλω τὴν ἴδιήν μου μαρτυρίαν.

Ο 'Αλέξανδρος Λέτσας ἀπεβίωσε τὸ ἐσπέρας τοῦ Σαββάτου 20ῆς Μαρτίου 1965 εἰς τὴν οἰκίαν του εἰς Θεσσαλονίκην ἐκ καρδιακῆς προσβολῆς δευτερογενοῦς μορφῆς. Ἡδη ἀπὸ ἡμερῶν ἡτο κλινήρης συνεπείᾳ παθήσεως τοῦ οὐροποιητικοῦ συστήματος, οὐδεὶς δύως ἐφαντάζετο τοιαύτην ἐξέλιξιν πρός τὸ μοιραίον. Δι' αὐτὸ ὁ θάνατός του ἡφινδίασε τοὺς πάντας καὶ διὰ τὸν λόγον ὅτι ἔχαιρε πάντοτε σιδηρᾶς ὑγείας. Ισως δύως ἡ φύσις νὰ είχεν ἐπιτελέστε πλέον τὸ ἔναντι αὐτοῦ καθῆκον της.

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ θανάτου του κατεφάνη πλήρως τὸ μέγεθος τῆς ἀπωλείας του. Ἡ συγκίνησις τοῦ κοινοῦ τῆς Θεσσαλονίκης, ἀλλὰ καὶ τοῦ πολιτικοῦ καὶ ἐμπορικοῦ κόσμου τῆς Ἐλλάδος, ἐξεδηλώθη ἔντονος. Ο ἀσυνήθως μέγας ἀριθμὸς στεφάνων, οἱ ὅποιοι κατετέθησαν ἐπὶ τοῦ τάφου του ἀπέδειξε τὴν ἐκτίμησιν, τῆς δύοις ζῶν ἀπήλαυς καὶ ὡς ἄνθρωπος καὶ ὡς ἐπαγγελματίας καὶ ὡς κοινωνικός παράγων.

Πλήρης ἡμερῶν ἐναπετέθη εἰς τοὺς κόλπους τῆς Μακεδονικῆς γῆς, ἡ ὅποια τὸν ἐγέννησε καὶ τὸν ἤνδρωσε καὶ τὴν ὅποιαν τόσον ἡγάπησεν. Οὐδεὶς δύναται νὰ ἀποφύγῃ τὴν κοινῆν τύχην δλων τῶν ἀνθρώπων. Ἡ διαφορὰ μόνον ἔγκειται εἰς τὸ γεγονός ὅτι, ἐνῷ ἄλλοι ἀπέρχονται ἐκ τοῦ κόσμου τούτου καὶ περιπίπτουν εὐθὺς εἰς τὴν λήθην τῶν ἐπιζώντων, αὐτὸς ἀπῆλθε μέν, ἀλλὰ παρέμεινε συγχρόνως ζωντανὸς εἰς τὴν μνήμην δλων. Ἡ δὲ παρουσία του θὰ είναι διαρκής, διότι τὰ μεγαλοπρεπῆ κτήρια τῆς Ἔταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν καὶ αὐτὴ αὕτη ἡ Ἔταιρεία, ὡς σωματεῖον ἐθνικὸν καὶ ἐκπολιτιστικόν, θὰ βεβαιοῦν περὶ αὐτῆς διὰ παντός.